

sayan kitapçık için kullanılmıştır. Kelime Kur'ân-ı Kerim'de çoğul şekliyle çeşitli anlamlarda yer almaktadır (bk. SUHUF). Kaynaklarda Hz. Ömer'in müslüman oluşundan bahsedilirken bazı Kur'an âyetlerinin bir sahifeye yazılı olduğu belirtilmekte, Medine'de müslümanlar, müşrikler ve yahudiler arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere yazılan belgenin sekiz yerinde bundan sahife diye söz edilmektedir.

Sahâbeden Hz. Ali, Abdullah b. Amr b. Âs, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah ve Nübeyt b. Şerîf'in bazı hadisleri yazdıkları sahifelerinin bulunduğu bildirilmektedir. Abdullah b. Amr'ın en çok hadis ihtiva ettiği anlaşılan sahifesi *eş-Şahîfetü's-şâdıka*, Ebû Hüreyre'ninki *eş-Şahîfetü's-şahîha* diye adlandırılmıştır. Bu sahifelerin muhtevaları sonraki hadis eserleri içinde bir bütün halinde veya farklı yerlerde alıntılar şeklinde kaydedilmiş, bunlardan Abdullah b. Amr'ın sahifesi Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almıştır (II, 158-226). Ebû Hüreyre'nin, talebesi Hemmâm b. Münebbih'e yazdığı 138 hadisten oluşan ve *Şahîfetü Hemmâm* (*eş-Şahîfetü's-şahîha*) adıyla anılan eserini Ebû Hüreyre'nin *eş-Şahîfetü's-şahîha*'sı olduğu tahmin edilmektedir. Bu sahife günümüze kadar gelmiş, tahkikli neşirleri yapılmış, Türkçe'ye üç defa çevrilmiş ve diğer bazı dillere tercüme edilmiştir (*DİA*, XVII, 189).

Bir sahîfeye sahip olduğu bildirilen sahâbîlerin büyük çoğunluğunun yaşça küçük olması, hadislerin kayda geçirilmesi işleminde Müslümanlığın kazandırdığı anlayışın etkili olduğunu göstermektedir. Sözü edilen sahîfelerin hiçbiri özgün biçimiyle günümüze ulaşmadığı için mahiyetleri hakkında farklı tahminler yapılmakta olup bazılarının geniş muhtevasından hareketle bunların bugünkü anlamda defter / kitap şeklinde olduğu söylenmekteyse de bu kesin değildir. Muhtevası geniş sahîfelerin tabi olarak veya enine yahut boyuna birbirine eklenmek suretiyle oluşturulan ve dürülerek yahut katlanarak muhafaza edilen enli veya uzun sayfalar şeklinde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bir haberde Hz. Ali'nin kılıcına asılı olan *Şahîfe*'sini "neşretmesinden" bahsedilir (Buhârî, "İtişâm", 5). Kitabın neşredilmesi, dürülmenin zıddı olarak yayılması demektir (*Mekâyisü'l-luğa*, "nşr" md.). Bu belgelerin içerdiği hadisler daha sonra bir kitap / defter içinde toplandığında bunlara aynı adın verildiği ve sahîfe kelimesinin zamanla "az sayıda hadis ihtiva eden kitap" veya "bir kişinin rivayet ettiği bir kısım hadis-

leri ihtiva eden kitap" mânasını kazandığı anlaşılmaktadır.

Günümüze kadar gelen sahîfeler ve bunlarla ilgili çalışmalar şöylece sıralanabilir: *'Abdullah b. 'Amr b. el-Âs ve Şahîfetühü's-şâdıka* (nşr. Muhammed Seyfeddin Uleyş, Kahire 1986); *Abdürrezzak b. Hemmâm ve İki Sahifesi* (Ali Akyüz, yüksek lisans tezi, 1986, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Cüveyriyye b. Esmâ'nın Hadis Sahifesi* (Selahattin Yıldırım, yüksek lisans tezi, 1985, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Gülsüm b. Muhammed ve Sahifesi* (Casim Avcı, yüksek lisans tezi, 1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Humeyd et-Tavil ve Sahifesi* (Mahmut Kırkpınar, yüksek lisans tezi, 1987, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Şahîfetü 'Amr b. Şu'ayb ve Behz b. Hâkim 'inde'l-muhaddişin ve'l-fukahâ'* (nşr. Muhammed Ali İbnü's-Siddîk, Rabat 1412/1992); *Şahîfetü 'Ali b. Ebî Tâlib 'an Resûlillâh (s.a.s.)* (nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, Kahire 1406/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Mekâyisü'l-luğa, "şhf" md.; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şhf" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 639; *Halen Elde Mevcut En Eski Hadis Eseri Hemmâm ibn Munebbih'in Sahife'si* (nşr. Muhammed Hamîdullah, trc. Talât Koçyiğit), Ankara 1967, s. 33, 49; Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-İlm* (nşr. Yûsuf el-İş), Dimaşk 1974, s. 84, 89; Muhammed Hamîdullah, *Mecmû'atü'l-veşâ'iki's-siyâsiyye*, Beyrut 1389/1969, s. 39-47; M. Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevi*, Beyrut 1400/1980, II, 375; Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Buhûş fi târihi's-sünneti'l-müşerrefe*, Medine 1405/1984, s. 226-229; İmtiyâz Ahmed, *Delâ'ilü't-tevşîki'l-mübekkir li's-sünne ve'l-hadîş* (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'aci), Kahire 1410/1990, s. 247, 248, 250-252, 256, 261-263, 268; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, *Ma'rifetü'n-nusahâ ve's-şuuhufü'l-hadîsiyye*, Riyad 1412/1992; Kemal Sandıkçı, "Hemmâm b. Münebbih", *DİA*, XVII, 189.

ABDULLAH AYDINLI

SAHİH

(bk. SİHHAT).

SAHİH

(الصحيح)

Sağlam kabul edilmesi için gerekli şartları taşıyan ve dinî konularda delil olarak kullanılan hadis, bu hadisleri toplayan kitap türü.

Sözlükte "sıhhatli ve sağlam" anlamına gelen *sahîh* kelimesi, terim olarak adâlet ve zabt sahibi râvîlerin kendileri gibi adâlet ve zabt sahibi râvîlerden muttasıl bir

senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadisi ifade eder. Sahih kelimesi ceyyid, müstakim, sâbit, nebîl, sâlih ve mahfuz ile birlikte hadis çeşitleri arasında en üstün derecede bulunan hadisin adı olmuştur. Terim "sahîhun" (sahihtir) şeklinde kullanıldığı gibi zaman içinde sahih olmamaya işaret etmek üzere "lâ yesihhu, lem yesihha, leyse bi-sahîhin" (sahih değildir) şeklinde de kullanılmıştır.

I. yüzyılın ortalarında (623 başları) hadis uydurma faaliyetlerinin başlamasından sonra muhaddisler, hadislerin sahihlerini sahih olmayanlarından ayırmak için bir yandan sened tetkiki yaparken diğer yandan sağlam hadislerle sahih kelimesi veya bu anlama gelen çeşitli ifadelerle işaret etmişlerdir. Tâbîîlerden Rebî' b. Heysem'in hadislerin bir kısmının gün ışığı gibi aydınlık olup sıhhatlerinin hemen anlaşıldığını, bir kısmının ise gece karanlığına benzediğini söylemesi (Fesevî, II, 564), İbrâhîm en-Nehaî'nin hadisi dinledikten sonra amel edilecek kısmını (sahihini) alıp geri kalanını terkedeceğini belirtmesi (*a.g.e.*, II, 607), sahih hadisi araştırma faaliyetinin I. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığını göstermektedir. Süfyân es-Sevrî'nin hadisi amel etmek, araştırmak veya uydurma olup olmadığını anlamak için aldığı söylemesi, Mâlik b. Enes'in hadisin sahihi ile sakimini iyi bildiğini ve sadece sahih olanını rivayet ettiğini bildirmesi (Zehbî, VIII, 73, 95), Abdullah b. Mübârek'in hadisin sahihini sakiminden ayırmak amacıyla çalışmak gerektiğini ifade etmesi (*a.g.e.*, VIII, 403), Abdurrahman b. Mehdî'ye hadislerin sahihini sakiminden nasıl ayırdığının sorulması (İbn Receb, I, 199) gibi hususlar, sahih teriminin II. (VIII.) yüzyıl boyunca kullanıldığını ve sahih hadisleri araştırmaya önem verildiğini ortaya koymaktadır. Ancak sahih hadiste bulunması gereken şartlardan ilk defa İmam Şâfiî söz etmiş, hadisi rivayet eden kişinin din-dar ve güvenilir olması, doğrulukla tanınması, rivayet ettiğini iyi bilmesi, hadisin lafızlarında yapılacak değişikliğin sebep olacağı anlam kaymalarını farkedebilmesi, bunun farkına varacak seviyede değilse hadisi lafızla rivayet etmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca râvi ezberden rivayet ediyorsa hâfızası sağlam, kitaptan rivayet ediyorsa yazdığı iyi muhafaza eden biri olmalı, güvenilir râvîlerin Hz. Peygamber'den rivayet ettiklerine muhalefet etmemeli, işitmediği hadisleri naklederek tedlîs yapmamalı, kendisinden önceki râvîler de aynı şekilde rivayet ederek hadis Resûl-i Ekrem'e veya ondan sonraki tabaka-

lara kesintisiz biçimde ulaşmalıdır (*er-Risâle*, s. 369-372). Haber-i vâhidin delil sayılabilmesi için gerekli görülen bu şartların lafızları farklı olsa da hadisi sahih kılan şartlarla aynı olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. III. (IX.) yüzyılda Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Zührlî ve Hattâbî hadisin sahih kabul edilebilmesi için senedinin muttasıl, râvilerinin güvenilir olması gerektiğini söylemişler (Hattâbî, I, 6; Hatîb el-Bağdâdî, I, 93, 103), Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî de sahih terimini sıkça kullanmışlardır.

Farklı dönemlerde yaşanan âlimler sahih hadiste şu beş şartın bulunması gerektiğini ifade etmiştir: 1. Râviler adâlet sahibi yani müslüman, akıl-bâliğ, takvâ ve mürüvvet sahibi olmalıdır. Mürüvvet, râvinin saygın bir kişiliği bulunması ve kişiliğine zarar verecek davranışlardan uzak durması demektir. Hali ve kimliği bilinmediği için adâleti hakkında söz söylene-meyen kimselerin rivayetleri böylece sahih hadisin dışında tutulmuş olacaktır. 2. Râviler zabt sahibi olmalıdır. Râvinin dalgın olmaması, ezberden rivayet ediyorsa hadisi kusursuz bir şekilde ezberlemesi, kitaptan rivayet ediyorsa kitabını dikkatle yazması ve kontrol edip koruması, mâna ile rivayet ediyorsa hadis metninde değıştirdiği kelimelerin mânalarını iyi bilmesi ve bunları kullanırken hadisin mânasında herhangi bir değışikliğe yol açmaması gerekir. Böylece çok hata yapan, unutkan ve dalgın olan kimselerin rivayetleri sahihin dışında kalır. 3. Sened muttasıl olmalıdır. Senedin ilk râvisinden son râvisine kadar herhangi bir yerinde kopukluk bulunmamalıdır. Her râvi kendinden önceki râvi ile buluşup görüşmüş ve hadisi ondan almış olmalıdır. Bu şart ile senedi muttasıl olmayan muallak, münkatî, mu'dal ve müdelles gibi hadis çeşitleri sahih hadisin dışında kalmış olmaktadır. 4. Hadis şâz olmamalıdır. Güvenilir râvinin kendisinden daha güvenilir râviye muhalif olarak rivayet ettiği hadis şâz olacağı için bu durumda daha güvenilir olan râvinin rivayeti sahih kabul edilir. 5. Hadis muallal olmamalıdır. Muallal, ilk bakışta sahih görünmekle birlikte konunun uzmanları tarafından incelendiğinde gizli bir kusuru ve illeti bulunan hadistir. Böyle bir hadis bu kusurun ortaya çıkmasıyla sahih olma vasfını kaybeder. Bu beş şartın bir hadiste bulunup bulunmadığı hususunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları o hadisin sıhhati konusunda da farklı kanaatlere sebep olmaktadır. Zira bazı muhaddislerin âdil kabul ettiği bir râvi başka bir muhaddis ta-

rafından cerhedilmişse o râvi üzerindeki görüş ayrılığı rivayet ettiği hadisin sahih veya zayıf kabul edilmesine yol açmaktadır.

Hadislerin sıhhati konusundaki görüş ayrılıklarının bir sebebi de sıhhat için aranan beş şartın bazı âlimler tarafından yeterli bulunmayıp ilâve şartlar ileri sürülmesi veya beş şarttan bir kısmının gereksiz görülmesidir. Nitekim Ebû Hanîfe'nin hadisin kıyasla çelişmesi halinde râvisinin fakih olmasını şart koştuğu nakledilir. Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâî ile Ebû'l-Hüseyn el-Basrî ve Mu'tezile'ye meylettiği söylenen İbrâhim b. İsmâil b. Uleyye, rivayetle şehâdetin aynı şey olduğunu ileri sürerek hadisin adâlet ve zabt sahibi en az iki râvisinin bulunması gerektiğini söylemişler, rivayetinde tek kalan sika râvinin hadisinin kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir (Tâhîr el-Cezâîrî, s. 69-70). Hâkim en-Nisâbü'rî'den de bu yolda bir görüş nakledilir (*Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadis*, s. 62). Buhârî, hadisin sahih olabilmesi için râvilerin mutlaka görüşmüş olmaları gerektiğini şart koşarken Müslim aynı dönemde yaşamış olmalarını yeterli bulmaktadır. Sahih hadis "senedi muttasıl, râvileri âdil olan hadis" diye tanımlayan Hattâbî bu iki şartı yeterli görmektedir (*Me'âlimü's-Sünen*, I, 6). Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî hadisin sahih olması için sika râvilerden rivayet edilmesini yeterli bulmaz, bunun yanında râvisinin hadis peşinde koşan, ilim meclislerinde çokça hadis dinleyen ve hadis müzakeresiyle tanınan biri olması gerektiğini söyler. Bunların dışında mâna ile rivayet eden râvinin hadisin anlamını iyi bilmesi, hadisi rivayet ettikten sonra ona aykırı şekilde amel etmemiş olması gerektiği de ileri sürülmüştür (*Tercemid Tercemesi*, I, 203-206). Ancak bu şartları eleştiren hadis âlimleri de vardır.

Hâkim en-Nisâbü'rî sahih hadisleri on sınıfa ayırarak, bunlardan beşinin müttefekun aleyh, beşinin de muhtefün fih sahih olduğunu belirtmektedir. Ona göre müttefekun aleyh sahih olanların en üstünü, senedinde yer alan râvilerin her tabakasında güvenilir en az iki râvi tarafından rivayet edilen hadistir. Daha sonra sırasıyla sahâbî râvisi tek olan, güvenilir tâbî râvisi tek olan, tâbîden sonraki tabakalarda sika râvisi bire düşen ve râvinin babası ve dedesi yoluyla kendisine ulaşmış sadece bu yolla bilinen hadisler gelir. Muhtefün fih sahih olanlar ise mürsel hadisler, güvenilir müdelles râvilerin, "Falandan işittim" demek suretiyle hadisi duyarak aldığı açıkça belirtmeden rivayet ettikleri

hadisler, birçok güvenilir râvi tarafından müsned olarak nakledildikleri halde bir sikanın mürsel olarak rivayet ettiği hadisler, hâfız olmayan ve hadis konusunda uzman sayılmayan güvenilir kimselerin rivayet ettikleri hadisler ve sözüne güvenilir bid'at ehlinin rivayet ettikleri hadislerdir (*a.g.e.*, I, 206-208; ayrıca bk. İbnü's-Salâh, s. 14).

Bir başka açıdan sahih hadis "sahih li-zâtihî" ve "sahih li-gayrihî" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sıhhat için gerekli bütün şartların kendisinde toplandığı hadise sahih li-zâtihî denir. Adâlet vasfına sahip olduğu halde zabt açısından bazı eksiklikleri bulunan râvinin rivayet ettiği hadis, zabtı tam olan bir başka râvi tarafından rivayet edilip desteklenmek suretiyle sahih derecesine yükselirse buna sahih li-gayrihî denir ki bu tür hadisin kaynaklarda pek çok örneği bulunmaktadır. Meselâ Tirmizî tarafından Ebû Küreyb > Abde b. Süleyman > Muhammed b. Amr > Ebû Seleme > Ebû Hüreyre > Hz. Peygamber tarikiyle tahrîc edilen, "Ümmetime zorluk verecek olmasaydım onlara her namazla birlikte dış fırçalamayı emrederdim" meâlindeki hadisin ("Tahâre", 18) senedinde yer alan Muhammed b. Amr'ın hâfıza bakımından zayıf olduğu nakledilmektedir. Bundan dolayı hadis sahih olmaktan çıkıp hasen mertebesine düşmüş, ancak aynı hadis, senedlerinde Muhammed b. Amr'ın yer almadığı tamamı adâlet ve zabt sahibi farklı râvilerden oluşan birer senedle Buhârî ve Müslim tarafından da tahrîc edilmiş (Buhârî, "Cum'a", 8; Müslim, "Tahâre", 42), böylece Muhammed b. Amr'ın hata yapmış olma ihtimali ortadan kalkmış ve Tirmizî'nin naklettiği hadis sahih li-gayrihî derecesine yükselmiştir.

Sahih hadisin kitaplarındaki rivayetlerin sıhhat derecesi aynı değildir. Muhaddisler bunları, Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilmesini esas alarak en güvenilir olandan başlamak üzere yedi dereceye ayırmışlardır. 1. Buhârî ve Müslim'in ortaklaşa *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerine aldıkları hadisler (müttefekun aleyh). 2. Buhârî'nin yalnız başına rivayet ettiği hadisler. 3. Müslim'in yalnız başına rivayet ettiği hadisler. 4. Kitaplarına almamış olsalar da Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olan hadisler. 5. Yalnız Buhârî'nin şartlarına uygun olan hadisler. 6. Yalnız Müslim'in şartlarına uygun olan hadisler. 7. Buhârî ve Müslim dışındaki hadis uzmanlarının sahih kabul ettiği hadisler.

Sahih hadisin yukarıda sayılan beş şartından râvileri ilgilendiren adâlet ve zabt

vasıflarının her râvide aynı seviyede bulunması mümkün değildir. Özellikle zabt açısından râviler arasında farklılıklar görülebilir. Zabıt yönü itibarıyla daha düşük meritede kalan râviler, zayıf derecesine düşme bile rivayet ettikleri hadisler adâlet ve zabıtı tam olan râvilerin hadisleriyle aynı seviyede değildir. Hadis âlimleri râvilerin bu yönünü göz önüne alarak senedleri değerlendirmişler, adâlet ve zabıt bakımından en yüksek derecede olan râvilerin meydana getirdiği isnadlara “esahhu'l-esânîd” adını vererek en sahih hadislerin bu yolla ulaştığını belirtmişlerdir. Yahyâ b. Maîn'e göre A'meş > Nehâî > Alkame > Abdullah b. Mes'ûd > Hz. Peygamber; Ahmed b. Hanbel'e göre Zührî > Sâlim b. Abdullah > Abdullah b. Ömer > Ömer b. Hattâb > Hz. Peygamber; Buhârî'ye göre Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Hz. Peygamber senediyle gelen rivayetler en sahih hadislerdir. Bunlardan başka ulaştığı sahâbiye ve yaygınlaştığı beldeye göre en sahih kabul edilen senedler de vardır (bk. İSNAD).

Hadis âlimleri, hadisin metninde şâz ve illetin bulunabileceğini dikkate alarak ve sadece senedin sıhhatini kastederek bir hadis hakkında “hadîsün sahîhun” demek yerine “sahîhu'l-isnâd” tabirini kullanırlar. Hem senedin hem metnin sahih olduğuna işaret etmek istediklerinde ise “hâzâ hadîsün sahîhun” derler. Bu tabir “sahîhu'l-isnâd” ifadesinden daha kapsamlıdır. Bir hadis hakkında muhaddislerin “esahhu şey'in fi'l-bâbi kezâ” (bu hususta en sahih hadis budur) demeleri o hadisin sahih olduğu anlamına gelmez. Zayıf olması imkânı bulunan bir hadis hakkında bu ifadeyi kullanmakla o konuda en makbul hadisin o hadis olduğu belirtilmiş olur.

Hadisçiler, fukaha ve usul âlimleri sahih hadisin dinî konularda delil olduğu ve onunla amel etmenin vâcib sayıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Böyle bir hadisin râvisinin tek olması ile tevâtür derecesine ulaşmayan iki veya üç kişi olması arasında fark yoktur. Mütevâtir olmayan sahih hadisle itikadî meselelerin ispatı ve onunla amel edilmesi konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Âlimlerin çoğu, inanç konularının ancak âyet ve mütevâtir hadis gibi kesin bilgi ifade eden delillerle sabit olacağı görüşünü benimsemiş, İbn Hazm ile diğer bazı âlimler, sahih hadisin de kesin ilim ifade ettiğini ve inanç konularında delil kabul edilerek hükümyle amel edilmesi gerektiğini söylemişlerdir (Nüreddin İtr, s. 244-245).

Abdülkerim İsmâil Sabâh, *el-Hadîsü's-şahîh ve menhecü 'ulemâ'i'l-müslimîn fi't-taşhîh* adlı eserinde (Rabat 1405) müslüman âlimlerin hadislerin sıhhatini belirlemede takip ettiği metodu incelemiş, Hamza Abdullah el-Melîbârî, *el-Muvâzene beyne'l-müte'addimîn ve'l-müte'a'ş-իրին fi taşhîhi'l-e'hâdîs ve ta'lîlîhâ* isimli çalışmada (Mekke 1416/1995; Beyrut 1422/2001) ilk dönem muhaddisleriyle daha sonraki âlimlerin ve günümüzde yaşayan bazı kimselerin sahih hadis anlayışlarını karşılaştırmıştır. Hüseyin Çakır, *Hadisçilere ve Fıkıhçılara Göre Sahih Hadisin Tanımı ve Şartları* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1997, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Abdüssamed el-Âkil, “el-Hadîsü's-şahîh ve eşeruhû fi't-teşrîf” adıyla bir makale yazmıştır (*Mecelletü Dâri'l-Hadîsi'l-Haseniyye*, II [Rabat 1401/1981], s. 185-194). Mehmet Bilen'in kaleme aldığı “Sahih Hadisin Tanımı Üzerine” başlıklı makale (*Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I [Diyarbakır 1999], s. 247-260) ile Mehmet Emin Özafşar'ın “Sahih Hadis Kavramı Üzerine Bir Çözümleme” adlı tebliğinde (*İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XIX/1 [Ankara 2006], s. 107-110) muhaddislerin sahih hadis tesbitinde sadece senede baktıkları, metinle ilgilenmedikleri ileri sürülmüş, Mehmet Emin Özafşar'ın iddiaları Abdullah Aydın'ın tarafından “Sahih Hadis Kavramı Üzerine Bir Çözümleme Başlıklı Bildirinin Müzakeresi” adlı makalesinde (a.g.e., XIX/1 [Ankara 2006], s. 113-115) reddedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “şh” md.; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 369-372; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh*, II, 564, 607; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 29-30; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 6; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rîfetü 'ulûmü'l-hadîs* (nşr. Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine-Beyrut 1397/1977, s. 58-62; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. İbrâhim b. Mustafa Âlû Bahbah ed-Dimyâtî), Kahire 1423/2003, I, 93, 102-103; İbnü's-Salâh, ‘*Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 11-17; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, VIII, 73, 95, 403; İbn Receb, *Şerhu 'İleli'l-Tirmizî* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1398/1978, I, 199; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavâzihî Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 54-62; a.m.f., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî' b. Hâdi Umeyr), Riyad 1408/1988, I, 59-67; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1409/1989, I, 63-88; Emîr es-San'ânî, *Tavâzihu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 15-41; Leknevî, *Zaferü'l-emânî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416, s. 105-115; a.m.f., *el-Ecvibe-tü'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 149-159; Cemâleddin el-Kâsımî, *Qavâ'idü't-tahdîs* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut

1414/1993, s. 81-104; Tâhir el-Cezâîrî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 69-85; *Tecrid Tercesmesi*, I, 200-215; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-naqd fi 'ulûmü'l-hadîs*, Dimaşk 1401/1981, s. 241-263; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981, s. 119-128; Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ih-tilâfi'l-muhaddisîn*, Cidde 1407/1987, II, 595-612; Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 157-159, 162-163; M. Edîb Sâlih, *Leme'hât fi usûli'l-hadîs*, Beyrut 1418/1997, s. 108-120; Emîre bint Ali b. Abdullâh es-Sâidî, *el-Kavâ'id ve'l-mesâ'ilü'l-hadîsiyyeti'l-muhtelefi fihâ beyne'l-muhaddisîn ve ba'zî'l-usûliyyîn*, Riyad 1421, s. 137-150; Hamza Abdullah el-Melîbârî, *el-Muvâzene beyne'l-müte'addimîn ve'l-müte'a'ş-իրին fi taşhîhi'l-e'hâdîs ve ta'lîlîhâ*, Beyrut 1422/2001, s. 9-68; a.m.f., ‘*Ulûmü'l-hadîs fi dav'i taḥkîki'l-muhaddisîne'n-nukkad*, Beyrut 1423/2003, s. 41-136; İsmail L. Çakan, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2006, s. 122-127; G. H. A. Juynboll, “Şahîh”, *EI²* (İng.), VIII, 835-836.

MEHMET EFENDİOĞLU

Sahih Hadisleri Toplayan Kitaplar. Hicretin ilk asrında bazı sahâbiler ve tâbiiler tarafından yazılarak ve ezberlenerek korunan hadisler II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısından itibaren derlenip tedvin edilmeye, ardından belli konulara göre tasnif edilmeye başlanmış, böylece cüz, risâle ve kitap gibi çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde muhaddisler sadece sahih hadisleri bir araya getirmeyi düşünmemiş, bazı eserlerde zayıf râvilerin rivayetlerine de yer verilmiş, bununla da söz konusu rivayetlerin zayıf olup olmadığının tesbiti amaçlanmıştır. III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren hadisler sahih ve zayıf oluşlarına göre ayrılmaya, sahih hadisler müstakil kitaplarda toplanmaya başlanmıştır. Sahih hadislerin ilk defa bir araya getirildiği eserler Buhârî ile Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'leridir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu bu iki eseri en güvenilir hadis kitabı saymış ve bunlara *Şahîhayn* adını vermiştir.

Bu iki eserden sonra IV (X) ve V. (XI.) yüzyıllarda muteber kaynaklar araştırılıp değerlendirilmiş, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leriyle Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'i bunlara eklenmiş, ihtiva ettikleri hadislerin genellikle sahih olduğu kabul edilerek bu beş kitaba *el-Uşûlü'l-ḥamse* adı verilmiştir. İbnü'l-Kayserânî, *el-Uşûlü'l-ḥamse*'ye bu eserlerde yer almayan 1000 kadar rivayeti ihtiva eden İbn Mâce'nin *es-Sünen*'ini ilâve etmiş, böylece *Kütüb-i Sitte* tabiri ortaya çıkmıştır. *Kütüb-i Sitte*'ye *el-Uşûlü'l-sitte* veya *es-Şihâhu's-sitte* adı da verilmiştir. *Şahîhayn* dışında kalan ve *Kütüb-i Erba'a* diye bilinen dört süneni *Şahîhayn*'dan ayıran en belirgin fark, bu eserlerin zayıf râviler ta-